

HUKUK FELSEFESİ

HUKUKUN DOĞASINA DAİR POZİTİVİST BİR SORUŞTURMA

ANDREI MARMOR

VakıfBank Kültür Yayınları: 0475
Felsefe: 048

HUKUK FELSEFESİ
HUKUKUN DOĞASINA DAİR POZİTİVİST
BİR SORUŞTURMA
ANDREI MARMOR

Özgün Adı
Philosophy Of Law

Türkçesi
Erdoğan Önen

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Ali Adem Yörük

Kitap Editörü
Sercan Gürler

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Halid Metin Yolcu

Kapak Görseli
“Assemblée nationale”
(Versay, 4-5 Ağustos 1789 gecesi),
gravürden bir kesit.
Çizim: Charles Monnet,
Gravür: Isidore-Stanislas Helman.

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdizeni Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2026

ISBN 978-625-5848-99-4

Kitabın tüm yayın hakları Princeton University Press aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınlarına aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevî ve mali hakları saklıdır.

*All rights reserved.
No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.*

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0212 412 1700
www.mega.com.tr - info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Temmuz 2026

HUKUK FELSEFESİ

HUKUKUN DOĞASINA DAİR
POZİTİVİST BİR SORUŞTURMA

ANDREI MARMOR

TÜRKÇESİ

ERDOĞAN ÖNEN

ANDREI MARMOR

Çağdaş hukuki pozitivizmin en önemli temsilcilerindendir. Cornell Üniversitesi Jacob Gould Schurman Felsefe ve Hukuk Kürsüsü profesörüdür. Hukuk ve felsefe lisansları ile felsefe yüksek lisansını Tel Aviv Üniversitesinde, doktorasını Oxford Üniversitesinde tamamladı. Tel Aviv, Oxford, Yeshiva, Chicago, Virginia ve Güney Kaliforniya Üniversitelerinde dersler verdi. Elinizdeki kitabın yanı sıra *Interpretation and Legal Theory*, *Positive Law & Objective Values*, *Law in the Age of Pluralism*, *Social Conventions: from language to law*, *The Language of Law* adlı kitapları ve ellinin üzerinde makalesi vardır. İlgi alanları hukuk felsefesinden ahlak, siyaset ve dil felsefesine dek uzanan Marmor, çalışmalarını ağırlıklı olarak hukukun doğası ve hukuk-dil ilişkisi konularına yoğunlaştırmıştır.

ERDOĞAN ÖNEN

Klasik filolog, felsefeci ve hukukçu. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümü ve İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü mezunu. Hukuk yüksek lisansını Galatasaray Üniversitesinde tamamladı. 2020-2023 yılları arasında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalında araştırma görevliliği yaptı. Halihazırda İstanbul Üniversitesinde doktora öğrencisidir. Eski Yunanca, Latince, Fransızca ve İngilizce bilmekte; Eski Yunan ve Orta Çağ hukuk düşüncesi üzerinde uzmanlaşmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Pozitivist Zaviyeden Hukuk Felsefesine Giriş	7
Giriş	25
1 Saf Bir Hukuk Kuramı?	41
Temel Norm	45
Görelilik ve İndirgeme	53
İndirgemenin İki Türü	65
İleri Okuma Önerileri	73
2 Hukukun Temellerindeki Toplumsal Kurallar	75
Hukuk Neden Egemenin Buyruğu Değildir?	76
Buyruklar	76
Egemen	89
Hukuk Toplumsal Kurallar Tarafından Nasıl Oluşturulur?	94
İleri Okuma Önerileri	109
3 Otorite, Uzlaşım ve Hukukun Normatifliği	111
Otorite ve Normativite	113
Hukukun Uzlaşımsal Temelleri	129
İleri Okuma Önerileri	144
4 Hukuk Ahlak Tarafından Belirlenir mi?	145
Yargısal Takdir Yetkisi ve Hukuk İlkeleri	145
Kapsayıcı Hukuki Pozitivizm	157
Yorum Olarak Hukuk	164
İleri Okuma Önerileri	180

5 Hukuk Felsefesi Normatif midir?	181
Normatif Hukuki Pozitivizm	183
Etik Pozitivizm ve Pozitivizmin Etiği	190
İçerikli Normatif Hukuki Pozitivizm	197
Yöntembilimsel Argümanlar	200
İşlev Argümanı	201
Yorum Argümanı	205
İçsel Bakış Açısı Argümanı	212
İleri Okuma Önerileri	219
6 Hukukun Dili	221
Hukuku Her Zaman Yorumlar mıyız?	222
Hukuku Neden Yorumlamak Gerekliyor?	233
Hukuk Normlarının Çatışması	234
Semantik Belirsizlikler	236
Pragmatik Belirsizlikler	241
İleri Okuma Önerileri	253
Kaynakça	255
Dizin	261

SUNUŞ

POZİTİVİST ZAVİYEDEN HUKUK FELSEFESİNE GİRİŞ

SERCAN GÜRLER

Bir hukuk fakültesi öğrencisinin nasıl bir hukuk tasavvuruna sahip olacağı büyük ölçüde eğitimi boyunca okutulan ders kitapları tarafından belirlenir. Ders kitapları arasında da bilhas-sa öğrencinin hukuk felsefesiyle tanıştığı giriş niteliğindeki kitaplar daha da önemlidir. Bizimki gibi genelde teorik düşün-me, özelde de felsefi düşünme ile arasına mesafe girmiş top-lumlarda, hele bir de kırık dökük işleyen bir hukuk sistemi söz konusuysa hukukçu namzetlerinin muhatap olduğu hukuk felsefesi metinlerinin gördüğü işlev daha da hayati bir nitelik kazanır. Kısacası bir hukuk fakültesi öğrencisinin ne tür bir hukuk felsefesine giriş kitabı okuduğu ile dört yılın sonunda sahip olacağı hukuk tasavvuru arasında doğrudan bir ilişki vardır; hukuk felsefesi kitapları hukuk fakültesi öğrencisini hukukun felsefi yönünden uzaklaştırabileceği gibi hukuku daha kuşatıcı ve sistematik bir bakışla kavrayabileceği teorik bir düşünme becerisiyle mücehhez olarak mezun olmasını da sağlayabilir.

Hukukun teorik ve felsefi yönlerine dair meseleler hakkın-da anadilinde nispeten az eser veren ülkemizde, hukuk felsefesine giriş mahiyetinde yazılmış telif eserler kadar tercüme eserler de yukarıda işaret ettiğimiz tarzda bir hukuk tasavvurunun oluş-masında büyük rol oynar. Dolayısıyla bir hukuk felsefesine giriş

kitabının nasıl yazılacağı kadar ne tür bir giriş eserinin Türkçe'ye tercüme edileceği de son derece titizlikle yürütülecek bir yayın faaliyetini gerektirir. Nitekim on yıldan fazla bir süre önce çağdaş İngiliz hukuk felsefecisi Raymond Wacks'ın *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş* (*Philosophy of Law: A Very Short Introduction*) olarak Türkçe'ye çevrilen kitabına yazdığımız sunuş yazısında, hukuk felsefesine giriş kitaplarını genel bir tasnife tâbi tutup değerlendirmiştik.¹ Türkçe hukuk felsefesi literatürüne biraz daha yakından bakıldığında, giriş niteliğindeki telif eserlerin kahir ekseriyetinin kronolojik bir anlatımı tercih ettiğini, adeta bir hukuki düşünceler tarihi şeklinde kaleme alındıklarını görürüz. Hiç şüphesiz bu tarz bir giriş kitabı, öğrencilere hukuk felsefesi veya hukuki düşünceler tarihi hakkındaki ayrıntılı bilgi verme ve böylece bu konudaki genel kültürünü arttırma imkânı vermesi açısından faydalıdır. Dahası, Amerika'yı yeniden keşfetmeyi gerektirmeyecek bir farkındalık kazandırır. Buna karşılık, topyekûn hukuk felsefesi dersinin müfredatını salt tarihi malzemeyle, üstelik bunu da basit bir kronoloji anlatısıyla aktarmak bugün için biraz modası geçmiş bir tarzdır.

Her ne kadar yabancı dillerde, bilhassa da dünyanın hâkim akademik dili olan İngilizce'de yazılan giriş kitaplarında da benzer bir tavra rastlasak da bu yaygın eğilimin dışında kaleme alınmış giriş kitapları da yok değildir. İşte çağdaş hukuk felsefecisi Andrei Marmor'un şu ân tercümesini elinizde tuttuğunuz *Philosophy of Law* (2010) isimli kitabı da yaygın eğilimin dışında kalan istisnai çalışmalardan biridir.

1. Sercan Gürler, "Sunuş: Hukuk Felsefesi Tartışmalarına Girebilmek" (Raymond Wacks, *Hukuk Felsefesine Giriş*, çev. Engin Arıkan, İstanbul, Tekin Yayınları, 2013), s. IX-XXVII, s. XXIII vd.

Günümüzün hayli verimli genç hukuk felsefecilerinden Dan Priel, Marmor'un kitabı hakkında yazdığı değerlendirme makalesinde hukuk felsefesine giriş kitaplarını kabaca iki gruba ayırır. Birinci gruba, kendisinden önce gelen hukuk felsefecilerini veya hukuk felsefesi teorilerini özetlemek suretiyle aktaran kitaplar girerken, diğer gruba hukuk felsefesinin temel meselelerini tanıtan, hatta bu meselelere dair kendi görüşünü de ortaya koymaktan imtina etmeyen kitaplar girer. Priel'in bu ikinci tür giriş kitaplarına verdiği örneklerin başında, 20. yüzyılın Anglofil hukuk felsefesi literatürünün en önemli eserlerinden biri olan H.L.A. Hart'ın başyapıtı *The Concept of Law* (1961) gelir. Priel, Marmor'un mezkûr eserini de Hart'la aynı gruba dahil eder.² Nitekim Marmor'un kendisi de eserinin girişinde, amacının topyekûn bir hukuk felsefesi tarihi yazmak olmadığını, hatta hukuk felsefesinin bütün konularını dahi ele almayı amaçlamadığını belirtir. Çağdaş hukuk felsefesinde, bilhassa da Anglofil dünyada tartışılan birkaç esaslı meseleyi izah etmek gibi hayli mütevazı bir tercihte bulunan Marmor, ayrıca diğer yaygın hukuk felsefesine giriş kitaplarından farklı olarak söz konusu meseleleri, belirli bir felsefi pozisyonun bakış açısıyla ele alacağını da ekler.³ Marmor'un kitabını özgün kılan da işte bu yönüdür.

Scott Soames'in editörlüğünde hazırlanan *Princeton Foundations of Contemporary Philosophy* dizisinden çıkan bu kitap, biraz da dizinin gereği olarak ele aldığı meseleleri sadece izah etmekle yetinmeyip günümüz Anglo-Amerikan hukuk felsefesinin “dışlayıcı hukuki pozitivizm” (*exclusive legal positivism*) veya “sert hukuki pozitivizm” (*hard legal positivism*) ismi verilen başat teorik

2. Dan Priel, “Marmor, Andrei. *Philosophy of Law*”, *Ethics*, c. 122, no. 3, 2012, s. 612-617, s. 612.

3. Andrei Marmor, *Philosophy of Law*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, s. 11.

yaklaşımlardan birine konumlanıyor. Her ne kadar Marmor, kitaba yönelik eleştirilere cevap sadedinde kaleme aldığı makalede, kitabının doğrudan bu yaklaşımı savunmayı amaçlamadığını belirtse de kendisine yakıştırılan bu etiketi seve seve benimseyebileceğini itiraf etmekten de geri durmuyor.⁴ Dolayısıyla Marmor'un bu hukuk felsefesine giriş kitabının pek çok açıdan alışılabilen giriş kitaplarından oldukça farklı olduğu tartışma götürmez. Örtülü de olsa belirli bir hukuk felsefesi yaklaşımı zaviyesinden yazılmak ve kapsamını birkaç meseleyle sınırlandırmak hasebiyle ilk bakışta kusurlu olduğu intibai uyandırsa da eserin, tam da bu iki özelliğinden ötürü aynı zamanda hayli açık ve seçik bir metin olduğu söylenebilir. Bu dil ve ifade berraklığı, hiç şüphesiz Marmor'un da mensupları arasında yer aldığı analitik hukuk felsefesinin bir özelliği olmakla birlikte yazarın kendi hünerinin de bir ürünü.

Kısacası, karşımızda, kapsamı bakımından dar, fakat konusunu ele alma ve argümanlarını temellendirme tarzı bakımından son derece güçlü, problematik bir bakış açısıyla ve gayet soyut ve analitik bir üslupla kaleme alınmış, bu yönüyle Türk hukuk felsefesi camiasının pek de aşinası olmadığı bir giriş kitabının tercümesi var. Yazarının benimsediği felsefi yaklaşımı kabul edelim veya etmeyelim, verdiği cevaplara katılalım yahut katılmayalım, sorduğu sorulara ve soru sorma tarzına kayıtsız kalamayacağımız bir kitap olduğunu teslim etmek mecburiyetindeyiz.

4. Andrei Marmor, "Philosophy of Law: Reply to Critics", *Jerusalem Review of Legal Studies*, c. 10, no. 1, 2014, s. 93-110, s. 93.

Marmor'un çevirisini sunduğumuz kitabının genel hatlarıyla özelliklerini ve Türkçe'de bulunabilecek telif ve tercüme diğer giriş kitaplarından farkını bu şekilde belirttikten sonra, konuya yabancı olanlar için kitapta ele alınan konuları biraz daha ayrıntılı tanıtmaya geçebiliriz.

Aslına bakılırsa kitabın genelinde üzerinde durulan muhtelif konular, Marmor'un kendisinin de işaret ettiği gibi iki ana meseleye indirgenebilir⁵. Bugün, en azından Anglo-Amerikan hukuk felsefesinde karşımıza çıktığı hâliyle hukuk felsefesinin temel tartışma konuları arasında da öne çıkan bu iki mesele “hukuki geçerlilik” ve “hukukun normatifliği”dir. Bu iki asli mesele, aynı zamanda herhangi bir hukuk felsefesi araştırmasının nihai amacı olan “Hukuk Nedir?” sorusuna verilecek cevapla da yakından ilişkilidir. Bu soru ise hukukun doğası hakkında bir felsefi soruşturmayı gerektirir. Dolayısıyla “hukuki geçerlilik” ve “hukuki normatiflik”, aynı zamanda “hukukun doğası”na dair meselelerdir de. Marmor, öncelikle demir leblebi bu iki meseleyi ve bu iki mesele hakkında ileri sürülen belli başlı teorileri, oldukça yalın bir şekilde tanıtmakta, ardından bu görüşlerin çağdaş temsilcilerini eleştirel bir gözle değerlendirmektedir.

Hukuki geçerlilik, belirli bir yer ve zamanda yürürlükte olan bir hukuk kuralının hukuk kuralı olmasını sağlayan özellikler nelerdir sorusuna verilen cevaptır. Bu bağlamda *hukuki geçerlilik* (*legal validity*) ile *hukukilik* (*legality*) kavramı hemen hemen aynı anlama gelir ki Marmor da kitap boyunca yer yer bu iki kavramı birbirinin yerine geçecek şekilde kullanmıştır. Bu manada hukuki geçerliliğin günümüz hukuk felsefesi literatüründe daha çok hukuki pozitivist olarak anılan düşünürler tarafından öne çıkarıldığı görülmektedir. Hatta denilebilir ki hukuki geçerlilik

5. Marmor, “Philosophy of Law: Reply to Critics”, s. 94.

neredeyse hukuk felsefesinin yegâne meselesi olarak ele alınmakta ve tartışmalar bu kavram üzerinden yürütülmektedir. Hukuki pozitivizm etiketi altına rahatlıkla yerleştirilebilecek Marmor'un da bu kitabının ana eksenlerinden biri olarak bu kavramı seçmesi rastlantı değildir. Nitekim kitap boyunca hukuki geçerlilik kavramı, John Austin (1790-1859), Hans Kelsen (1881-1973), H.L.A. Hart (1907-1992) ve Joseph Raz (1939-2022) gibi çağdaş hukuk felsefesinin pozitivist bayraktarlığını üstlenen isimlerin görüşleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çağdaş hukuki pozitivizmin peşinden koştuğu esas soru, yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere hukuki geçerliliğin ölçütünün nereden devşirileceğidir. Pozitivistler, bu ölçütü belirli bir zaman ve mekânla sınırlı kabul eder. Bir hukuki düzenlemenin geçerliliğini, yani hukukiliğini zaman ve mekânla sınırlandırdığımızda bu soruya verilecek cevap, ister istemez toplumsal bir olguda bulunacaktır. Bir başka deyişle hukuki geçerliliği, hukukiliği daha felsefi bir dille ifade edersek hukukun doğasını, pozitivist düşünürlerin hepsi de toplumsal bir olguyla izah etmeye çalışmaktadır. Bu izah şekli, Marmor'un kendi ifadesiyle "indirgemeci"⁶ olmak durumundadır. Diğer bir deyişle herhangi

6. "İndirgemeci" veya "indirgemecilik" tabirleri, Türkçe felsefe literatüründe çoğu zaman menfi bir anlamda kullanılır. İndirgemeci olduğu söylenen bir düşünür veya teori, ele aldığı mesele yahut kavramları sadece tek bir açıdan izah etmekle yetinen ve o açıyı da esas addeden; bir olgu veya sürecin varlığını tek bir sebebe dayandıran, diğer sebepleri görmezden gelen bir yaklaşıma sahip olmakla itham edilir. Hâlbuki Marmor'un bu kitapta kullandığı anlamıyla indirgemecilik, felsefe tarihinde makbul sayılan bir tavra karşılık gelir. "Ockham'ın Usturası" tabiriyle ifade edilen bu tavra göre felsefi bakımdan en sıhhatli izah şekli, en yalın izah şeklidir. En yalın izah şekli ise karmaşık bir mesele veya kavramı, daha basit başka bir mesele veya kavramla yahut daha temel bir ilkeyle izah etmek demektir. Marmor, bu düşünme tekniğini, ilk bakışta sorunlu gözükken bir fikri, daha az sorunlu başka bir fikre başvurmak suretiyle ifade etmek olarak tanımlar (Marmor, *Philosophy of Law*, s. 12).

bir hukuk felsefesi teorisinin pozitivist etiketi altında değ erlendirilip değ erlendirilmeyeceğ i, hukuki geç erliliğ i, hukukiliğ i veya hukukun doğ asını, bir toplumsal olguya *irca ederek* izah edip etmediğ ine bağ lıdır. Bu toplumsal olgunun temelini, hiç ř ř üphesiz farklı pozitivist teorisyenler farklı kaynaklarda bulur. Örneğ in Austin i in bu kaynak siyasal egemen; Hart i in hukuku uygulamakla g evreli resm i memurların uzlaş ımı; Raz i in de hukukun otoritesidir.

Bu noktada hukuki pozitivist olduğu konusunda kim-senin ř üphe duymayacağ ı, ünlü Avusturyalı hukuk felsefecisi Kelsen'in konumuna ayrıca iř aret etmek gerek. Zira Marmor da diğer pozitivistlerden farklı bir yere koyduğu Kelsen hakkında ayrıntılı bir izah getirme ihtiyacı hisseder. Malûm olduğu üze-re Kelsen, hukuk felsefesi tarihinde indirgemecilik karř ıtılığ ıyla bilinen en önemli dű ř ünürlerin bař ında gelir. Hayatı boyunca "saf hukuk teorisi"nin peř inde koř muř tur. Hukuk teorisini, hukuki olmayan her türlü unsurdan ayıklamayı kendisine gaye bilmiş tir. Buna karř ılık Kelsen'in bu indirgemecilik karř ıtılığ ı, Marmor'un da yerinde itirazıyla pozitivistlikle uyuř maz. Zira bir yandan hukuki geç erliliğ i olguyla izah etmek, diğer yandan hukuki geç erliliğ in hiç bir ř ekilde norm dış ı bir kaynağ ının olmadığ ını ileri sürmek ilk bakış ta da son bakış ta da birbiriyle telif edilebilecek gibi deđ ildir. Her ne kadar Kelsen'in saf hukuk teorisinin esasını oluř turan "*Grundnorm*" (temel norm) kavramlaş tırması, pozitivistliğin indirgemeciliğ iyle uyuř muyor gibi görünse de Marmor, literatürdeki alış ılabeledik yorumlardan farklı olarak Kelsen'i indirgemeci bir okumaya tâbi tutar ve pozitivistliğe aykırılığ ını gidermeye  alış ır. Marmor'a göre Kelsen'in karř ı  ıktığ ı yaklaş ım, örneğ in Amerikan realistlerinde görüldüğ ü gibi hukuk teorisi ile sosyoloji veya psikoloji gibi bař ka bir sosyal bilimin birbirine karış tırılması anlamın-

da bir indirgemeciliktir. Yoksa hukuki geçerliliğin bir toplumsal olguyla izah edilmesi durumundaki gibi bir indirgemecilik değildir. Yani hukuki geçerliliği dayandırdığı “Grundnorm”un etkin bir hukuk sisteminin mevcudiyetini varsayması sebebiyle Kelsen’in pozitivizmi de son tahlilde indirgemeci bir hukuk teorisi-
dir. Marmor’un bu Kelsen yorumu, tartışmaya açık olsa da kitabın hukuki geçerlilik anlatısının bütünlüğü açısından belirli bir tutarlılık sergilemektedir.

Kitabın “Saf Bir Hukuk Kuramı?” başlıklı ilk bölümünü Kelsen’e ayırsa da Marmor, bu bölümde aslında eser boyunca geliştirmeye çalıştığı pozitivist yaklaşıma zemin teşkil edecek temel argümanları ortaya koymaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi herhangi bir pozitivist hukuk teorisi, hukuki geçerliliği toplumsal olgularla izah etmesi hasebiyle kaçınılmaz surette indirgemecidir. Bu indirgemecilik, ayrıca pozitivizmin diğer umdesi olan hukuk ile ahlâk arasında zorunlu bir bağ olmadığı kabulüne de işaret eder. Yine malûm olduğu üzere bir hukuki düzenlemenin geçerliliğinin ahlâkiliğine bağlı olmaması, en azından Austin’den beri pozitivizmin ısrarla üzerinde durduğu bir argümandır. Austin’de “Hukuk Biliminin Belirlenmiş Alanı”, Kelsen’de “Saf Hukuk Teorisi”, Hart’da “Hukuk Kavramı” ve Raz’da “Hukukun Otoritesi” olarak karşımıza çıkan kavramlaştırmaların da gösterdiği gibi pozitivizmin hukuk ile ahlâk arasında zorunlu bağ olmadığı vurgusu, aslında hukuk felsefesine, başta etik olmak üzere diğer felsefe dallarından ayrı, kendine özgü bir araştırma alanı tesis etme gayretini ifade eder. Nitekim Marmor da kitabının ilk üç bölümünü bu pozitivist projenin izahına ayırır. Bu izah çabasına, kendisinden önce gelen ve yukarıda isimlerini zikrettiğimiz diğer pozitivist teorisyenlerin eleştirel bir değerlendirmesi de eşlik eder.

Kendisinden önceki hukuki pozitivistlerle bir anlamda iç hesaplaşmaya giren Marmor, ardından pozitivistlerin çağdaş hukuk felsefesindeki en dişli rakiplerinden biri olan Ronald Dworkin'i karşısına alır. Kitabın 4. bölümünün büyük bir kısmını Dworkin'e ayıran Marmor'un burada eleştirel bir değerlendirmeye tâbi tuttuğu diğer yaklaşım ise pozitivizmin bağrından çıkan "kapsayıcı hukuki pozitivism" (*inclusive legal positivism*) veya "yumuşak hukuki pozitivism" (*soft legal positivism*) olarak adlandırılan yaklaşımdır. Bir yandan Dworkin'in salvolarına karşı pozitivismi savunurken, diğer yandan kendisine "sert pozitivist" denilmesini haklı çıkartacak şekilde "yumuşak pozitivism"ın görüşlerine itiraz eder. Hart'ın "tanıma kuralı" kavramının muğlaklığını gidermek amacıyla daha önceki eserlerinde de dile getirdiği "kurucu konvansiyon" tezini öneren Marmor, ilk bakışta ustasını eleştiriyor gibi görünse de Hart ile Dworkin arasındaki o meşhur "kural mı ilke mi?" tartışmasında Hart'ın yanında yer alır. "Hukuk Ahlâk Tarafından Belirlenir mi?" başlığından da anlaşılacağı üzere bu bölümün konusu, *hukuki normatifliktir*.

Hukuki pozitivistleri en çok uğraştıran felsefi meselelerin başında herhâlde *hukuki normatiflik* gelir. Pozitivist argümanların adeta turnusol kâğıdı niteliğindeki *hukuki normatiflik*, yukarıda da belirttiğimiz gibi günümüz hukuk felsefesinin *hukuki geçerlilik* ile birlikte iki temel meselesinden biridir. Marmor'un da kitabın başında işaret ettiği gibi "*hukuk, genel olarak, bir normlar dizgesidir. Hukukun özsel karakteri ön-kayıtlayıcı olmasıdır. Yani hukuk eyleme kılavuzluk etme, davranış tarzlarını değişikliğe uğratma, öznelerinin pratik açıdan düşünüp taşınma sürecini kısıtlama iddiasında bulunur. Genel bir şekilde konuşmak gerekirse, hukuk bize eylem sebepleri verme iddiasındadır*" (s. 26). Görüldüğü gibi Marmor gibi kendisine "sert pozitivist" etiketini uygun gören ve hukuk ile ahlâk arasındaki sınırı gözetme konusunda hiçbir surette taviz vermeyen bir

düşünür bile hukukun normatifliğine kayıtsız kalamamaktadır. Bununla birlikte hukukun, bireyler için bir eylem sebebi sunması, yani bireylere eylemlerinde bir kılavuz görevi görmesi, bu kılavuzluğun her hâlükârda ahlâki olduğu anlamına gelmez. Nitekim Marmor'un da meseleyi ele alması, tam da bu noktadandır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Marmor burada, çağdaş hukuk felsefesinde hukukun normatifliği meselesi üzerinde en fazla duran düşünürlerden Dworkin'i hedef alır. Marmor'un, Dworkin'e getirdiği eleştiriler öncelikle "ilke - kural ayrımı"na yöneliktir. Yine malûm olduğu üzere Dworkin, ilkeler ile kural-ları birbirinden ayırmak ve ilkelerin ahlâki bir niteliği olduğunu, dahası hâkimlerin kararlarında kaçınılmaz olarak ilkelere de başvurmak zorunda olduğunu ileri sürmek suretiyle hukuki geçerliliğin ölçütünü Hart'tan farklı olarak tanıma kuralını aşacak şekilde genişletmiş, böylece ahlâki da hukukun mümkün kaynaklarından biri hâline getirmiştir. Böylece doğrudan doğal hukukçu bir rota takip etmemiş olsa da çağdaş hukuk felsefesi tartışmalarına pozitivizmin işini hayli zorlaştıracak bir istikamet çizmiştir.

Dworkin'in bu teorik müdahalesi, hukukun doğasına dair tartışmaları yargılamanın doğasını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Hukuk felsefesine kendine özgü bir araştırma alanı çizmeyi ve hukukun doğasını indirgemeci bir yaklaşımla izah etmeyi amaçlayan pozitivizm için bu genişletme teşebbüsü ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yargılamayı ve yargıcın rolünü pek de kurucu bir mesele kabul etmeyen pozitivist geleneğe uygun olarak Marmor'un Dworkin'e yönelik eleştirileri de bu-
raya dayanır. Dworkin'in ilke vurgusuna cevap sadedinde ileri sürülen kapsayıcı pozitivist iddialara yönelik de benzer itiraz-ları dile getiren Marmor, ahlâkın hâkimler eliyle hukuka dahil olabileceğini kabul etse de bunun geçerlilik ölçütü açısından